

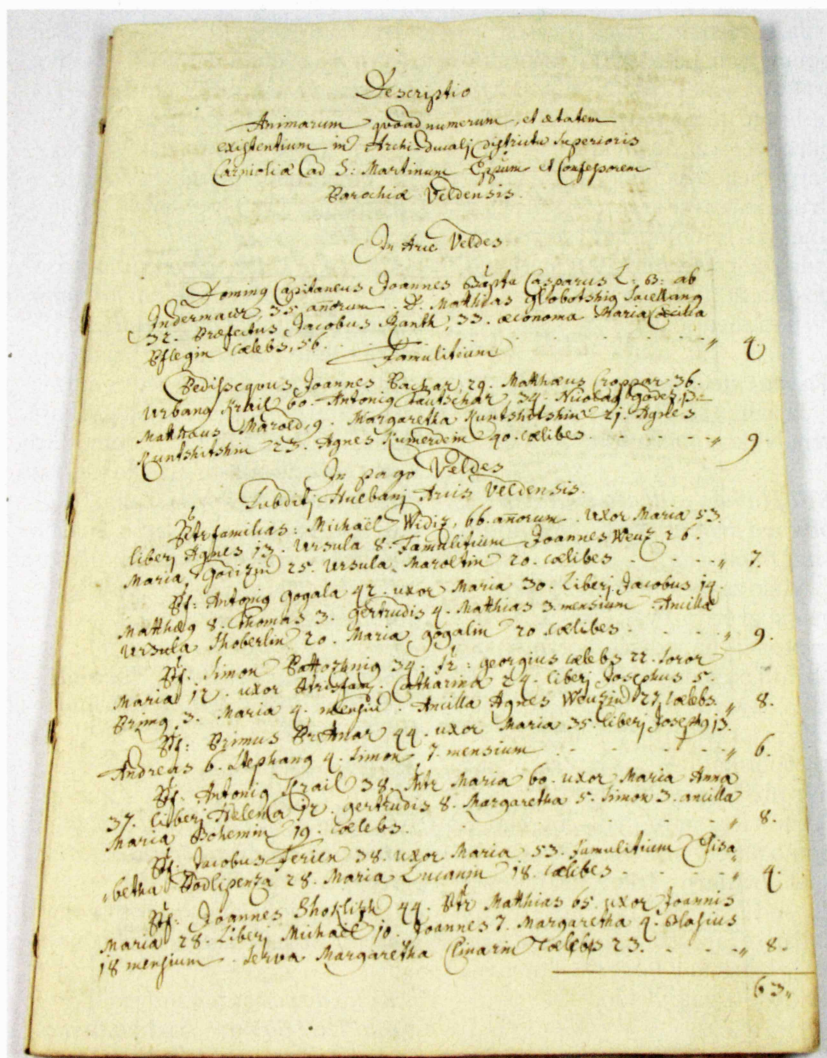
Gorenjske družine v 18. stoletju

V Nadškofijskem arhivu Ljubljana je ohranjenih 74 izvirnikov župnijskih popisov iz leta 1754, med njimi popisi 24 gorenjskih župnij. Slednji so zdaj širši javnosti dostopni v bogato opremljeni knjigi Gorenjske družine v 18. stoletju, ki jo je izdala Celjska Mohorjeva družba.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL) hrani med svojimi številnimi zgodovinsko pomembnimi zbirkami tudi t. i. Kapiteljski arhiv, v katerem je mogoče najti izvirne rokopisne zapise prvega štetja in popisa prebivalstva na današnjem slovenskem ozemlju iz leta 1754. Popis je odredila cesarica Marija Terezija za celotno avstrijsko cesarstvo. Popisne enote so bile takratne župnije, popis prebivalcev pa so opravili župniki po svojih župnijah. Avstrijsko oblast na Dunaju so zanimali predvsem zbirni podatki o popisanih osebah, zato so popisne pole ostale v župnijah. Sčasoma se je del tega dragocenega gradiva prenesel na eno mesto, v že omenjeni Kapiteljski arhiv pri ljubljanski nadškofiji. V Kapiteljskem arhivu je ohranjenih 74 izvirnikov župnijskih popisov, med njimi popisi 24 gorenjskih župnij. Izvirne popisne pole so za uporabnike težko razumljive, rokopisi so v velikem številu primerov slabo berljivi, mnogi zapisi so v gotici. Da bi to dragoceno kulturnozgodovinsko pričevanje o naših prednikih z njihovimi imeni in priimki ter z osnovnimi podatki o njihovem življenju postali v vsem razumljivi obliki dostopni širšemu krogu zainteresirane javnosti, je v strokovnih krogih že dolgo prevladovalo spoznanje, da je nujna verodostojna transkripcija, to je prepis izvirnih listin v sodobno, vsem dostopno standardno različico knjižnega zapisa. Nekaj primerov prepisov za posamezne župnije je bilo doslej že opravljenih, ni pa bilo pregledne transkripcije za širše območje.

Arhivar Tone Krampač

Knjiga *Gorenjske družine v 18. stoletju* (Celjska Mohorjeva družba jo je pripravila in izdala v sozaložništvu z Inštitutom Karantanija in s Slovensko matico) je tako prva take vrste, od vsega začetka je bila zasnovana kot sistemski projekt za zaokroženo območje, v tem primeru za Gorenjsko. Vsebuje popise 24 župnij, ki segajo od Kranjske Gore do Šentvida nad Ljubljano. Seveda to niso vsi popisi gorenjskih župnij. Zapisi so se ohranili le za 24 župnij, devet od teh jih je v latin-

Faksimile popisa Bleda

ščini in petnajst v nemščini. To so župnije Bled, Bohinj, Dovje, Gorje, Jesenice, Kamna Gorica, Koroška Bela, Kranj, Kranj - Šmartin, Kranjska Gora, Križe, Kropa, Ljubljana Šentvid, Mošnje, Naklo, Ovsiš,

Podbrezje, Preddivor, Radovljica, Smlednik, Sora, Šmartno pod Šmarno goro, Vodice in Zasip. Opozoriti velja, da je bilo območje takratnih župnij (leta 1754) v številnih primerih večje od današnjega

območja sedanjih župnij z istim imenom. V vmesnem obdobju so zlasti na območju nekdanjih velikih župnij, ki so veljale za prafare, nastale nove župnije. Zato je območje popisa iz leta 1754 večje od območja sedanjih župnij z istim imenom. Obsega namreč tudi vse novonastale župnije na ozemlju nekdanjih župnij.

Večletno naporno in zahtevno delo s prepisom izvirnih listinskih zapisov je vzorno in dosledno po izvirnem zapisu, tudi z nespremenjenimi občasnimi pisnimi pomotami takratnih popisovalcev, opravil izkušeni poznavalec rokopisnih arhivskih gradiv arhivar Nadškofijskega arhiva v Ljubljani Tone Krampač. Njegovo delo je dopolnil zgodovinar Matjaž Bizjak, ki je za krajevna imena iz takratnega zapisa določil sedanja poimenovanja krajevnih imen in jih vnesel v besedilo prepisa. Na enak način je v besedilu zapisa določil tudi zapise tedanjih gospostev. Gospostva je prikazal tudi v posebnem poglavju na koncu zapisov. Zgodovinar Stane Granda je o popisu prebivalstva leta 1754 kot prelomnem dogodku naše zgodovine pripravil zelo zanimivo poglobljeno uvodno predstavitev. Na koncu so knjigi dodali seznami in kazalo slovenskih krajevnih imen, razvrščene najprej po župnijah, nato po abecedi za celotno knjigo ter krajši priročni slovarček najpogostejših latinskih in nemških izrazov, kar bo bralcu olajšalo razumevanje besedila.

Vsi skupaj živeči

Popis presega »status animarum« oziroma popise družin določene župnije in navaja vse skupaj živeče. Tudi takšne in drugačne posle: pastirje, pastirice, dekle, hlapce, delavce v obrtnih delavnicah in pomožnih prostorih. Podatki nam omogočajo ne samo pogled v takratno družino, ampak vseh ljudi, ki so bili z njo gospodarsko ali socialno povezani.

Popis prebivalstva, ki ga lahko vidimo tudi kot popis priimkov Gorenjcev leta 1754, je v bistvu statistični pramaterial. Državo so zanimale samo različne kategorije prebivalstva, knjiga pa prinaša priimke takratnih družin po župnijah, kar je bistveno bolj zanimivo.

Popisi so v latinskem in nemškem

jeziku. To pomeni, če ne upoštevamo dejstva, da gre za rokopise župnikov oziroma krajevnih duhovnikov, tudi dve tema jezikoma prilagojeni pisavi: humanistiko in gotico. Prepisovalec Tone Krampač je imel zelo zahtevno in težko delo, ki ga je odlično opravil. Njegovo delo je dopolnil Matjaž Bizjak, ki je identificiral polatinjena ali germanizirana imena krajev in gospostev in jih navedel v slovenski obliki. Zanimivo je, da mu prav vseh ni uspelo ugotoviti, kar kaže na zahtevnost dela oziroma spremembe pri nekaterih naseljih v zadnjih treh stoletjih. V neposredni okolici Kranja so se nekatera zčila z mestom in jih poznamo le še po ledinskih imenih (na primer Zlato polje).

Seznam gospostev

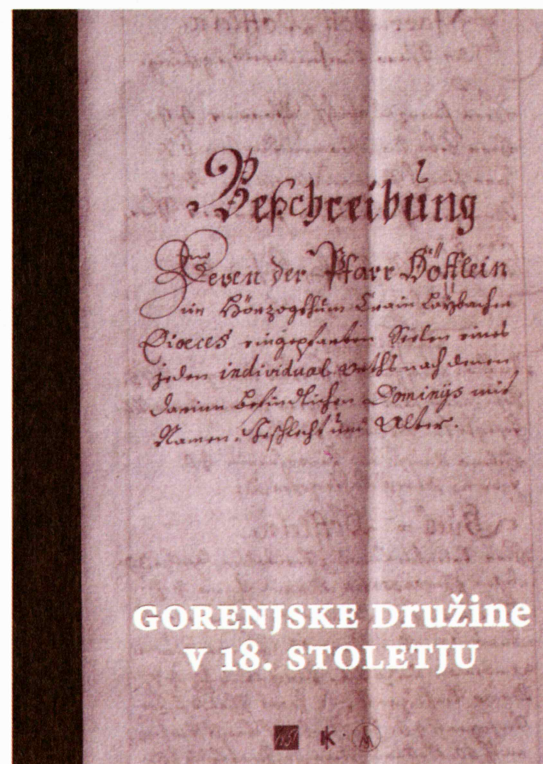
Kot pojasnjuje zgodovinar Stane Granda, je posebno dragocen Bizjakov uvodni seznam gospostev, ki pa presega naslov. Vsebuje namreč tudi njihovo kategorizacijo, to so dežela, mesta, svetna gospostva in cerkvena: škofija, proštija, samostani, župnije, župne in podružnične cerkve, bratovščine in beneficiji, to so cerkvene ustanove. S seznama lahko tudi razberemo, kako različni in številni so bili zemljiški gospodje po naših krajih. Ljudje namreč zmotno menijo, da je vsaka vas imela enega zemljiškega gospoda. Drugo opozorilo izhaja s seznama cerkvenih gospostev. Mnogi so namreč prepričani, da je cerkev glede na posest ena pravna oseba. Resnica je veliko bolj zapletena. Celo znotraj ene župnije je bilo več cerkvenih gospostev: župnišče, župna cerkev, podružnična cerkev, kapele, posamezni oltarji, kaplanija, bratovščine in posamezni beneficiji. Na primer beneficij sv. Barbare v Ljubljani je imel posest in podložnike, to je vzdrževalce v več krajih, ne samo na Gorenjskem, tudi na Notranjskem in mogoče še kje. Praviloma je morala biti vsaka cerkvena ustanova, izjema so beraški redovi, ekonomsko neodvisna oziroma samozadostna.

Takratni prebivalci

Priimki in imena so le malo latinizirani ali germanizirani. Bolj problematični so zapisi priimkov, ki še niso bili standardizirani in so jih

zapisovalci zapisali tako, kot so jih slišali ali znali zapisati. Neredko je bilo tudi njihovo prevajanje, zlasti če so hoteli njihovi nosilci pokazati svojo pomembnost. Tako je lahko Volk Wolf Kovač Faber. Vsekakor priimek ni znak nacionalnega izvora oziroma opredelitve. Kljub vsemu moramo opozoriti na takratne nemške jezikovne otoke, zlasti belopeškega in soriškega, ki pa so že izginjali. Priimek Tavčer (Teutscher oz. Deutscher) nedvomno kaže na izvor, verjetno pa nam predvsem sporoča, da se je nekdo kot Nemec naselil v slovensko okolje in so ga tako označili. Podobno je sporočilnost priimkov Kočevar, Hočevar, Bohinjc, ne nujno Gorenc ali Dolenc in podobno. Migracije, čeprav v majhnem obsegu, so obstajale, in to ne samo v mestih in trgih (obrtniki), ampak tudi na podeželju. Da o grajskih oskrbnikih in raznih uradnikih niti ne govorimo. Pogosto so tudi župniki »potegnili« za seboj kakšnega družinskega člana, ki so se potem v njegovi župniji naselili kot kmetje. Slovenski izvor in govorico je jasno čutiti. Tudi pri navajanju slovenskih oblik nekaterih krajevnih imen. Žal hiš ni mogoče natančno lokalizirati, ker je bilo njihovo oštevilčenje vpeljeno šele leta 1771. Takrat so bili tudi združeni nekateri zaselki v številne oddelke, kar je povzročilo, kot smo opozorili pri Bizjakovem delu, nekaj težav v lokalizacijah krajev.

Objava popisnega gradiva iz leta 1754 nima tolikšnega pomena zaradi samega popisovanja, ampak predvsem spoznavanja takratnih družin in njihovih družinskih članov. Vidimo takratne prebivalce gorenjskih vasi, vidimo, iz katere vasi je »doma« posamezen priimek, takratno socialno in zlasti podložniško razdobljenost. Prav v tem pogledu je objavljen seznam eden najbolj izpov-

ednih virov. Pri navajanju priimkov moramo vedeti, da so jih zapisovali tako, kot so jih slišali. Pri tem so imeli nemalo težav ne samo s slovenskimi, ampak tudi nemškimi. Obvladati moramo take podrobnosti, kot je na primer dejstvo, da Walloch v resnici pomeni Baloh. Walland Balant, Watschnig Bačnik, Werganth Bergant, -er na koncu je -ar Finžger oz. Finžgar. Šumnike (č, š, ž) moramo videti oziroma razbrati iz današnjega izgovarjanja priimkov. Zato ni nobena posebnost, če imata celo brata različne priimke. »Današnje obliko priimka bomo lažje ugotovili, če zapis iz leta 1754 preberemo na glas,« pojasnjuje dr. Granda.

Župnija Bled

Popis za Bled (Veldes) oziroma blejsko župnijo je izjemno sistematičen. Najprej je navedeno vodstvo gospodstva, ki je bilo v lasti briksenških škofov: upravitelj gradu, nato kaplan Globočnik, sledita oskrbnik in gospodinja, nato njihova služinčad (famulitium). Za prebivalci so naštetni najprej celi kmetje (huebani), ki sodijo pod blejski grad, nato posestniki polkmetij (semi huebani) kajžarji (caisleri), kajžar župnije, kmetje župnije cerkve sv. Jurija v Gorjah, kajžarji Martinove cerkve, kmetje proštije v Radovljici, skratka vsi podložniki cerkvenih in posvetnih gospodstev, ki so imela posest in podložnike na ozemlju blejske župnije. Pri cerkvenih je treba ločiti one, ki so podložni župniji ali proštiji, od onih, ki so podložni samo cerkvi kot stavbi, tudi podružnični ali celo kakšnemu oltarju. Med tukajšnjimi »podložniki« dežele Kranjske, deželnoknežje, gre verjetno za svobodnike, celega kmeta (Seničarja) in štiri kajžarje. Kot da bi si razdelili nekoč celo kmetijo na štiri dele. Pri družinah je najprej naveden gospodar (pater familias), žena (uxor) otroci in služinčad. Ponekod odkrijemo tudi sostanovalec ene hiše. Iz podatkov lahko razberemo strukturo družin, njihovo velikost in navzočnost hlapcev, dekel, pastirjev. Tu in v številnih naslednjih župnijah lahko vidimo, kako so bili krajani enega kraja upravno-politično razdrobljeni med različne gospodarje. Konkretno nam to pove, do koga so izpolnjevali fevdalne obveznosti, kdo je imel nad njimi patrimonialno sodstvo. Že na prvi strani popisa najdemo med služinčadjo (famulitium) Marjeto in Nežo Kunšički, kar kaže na takratni način zapisovanja priimkov žensk: ne Kunšič, ampak Kunšička. To ni gorenjska posebnost, ampak splošna praksa. V seznamu najdemo številne priimke še danes živečih blejskih in okoliških družin.

Župnija Bohinj

Sledi župnija Bohinj. Popis ni podoben prejšnjemu, saj manjka oznaka velikosti oziroma kategorij kmetij. Popisovalec, ki je bil ljubitelj latinskega jezika, je bil bolj samosvoj oziroma si je navodila razlagal po svoje. Zato so pri nadaljnjih popisih tudi morali uvesti rubrike, ki so one-

mogočale tako samovoljo. Tako zremo le za navedbe, katerim so bili tukajšnji farani podrejeni: gospodstva Bled, Radovljica in proštija Blejski otok. Določena posebnost so družine, ki so spadale pod rudnika Bohinjska Bistrica, ki je imel svojega kaplana in šest bivališč, in Stara Fužina. Rudarji so bili takrat posebna kategorija ljudi. Niso bili podložniki in so imeli svoje sodstvo. Tako zremo le za sorodstvena razmerja gospodarja: oče, mati, žena, brat, sestra, sin, hči, sestra, gostač (podnajemnik), dekla, hlapec, vdova, vdovec. Župnik Martin Zupan je bil dokaj samosvoj tudi pri zapisovanju krajev in priimkov: Ratmannsdorf je Rottmonstorff, Žvan je Schuan, Vidic je Bidiz. Vsekakor se mora bralec malo potruditi pri branju.

Podobno kot gornji, le v nemškem jeziku, je ravnal popisovalec župnije Dovje, ki je sodila pod gospodstva Škofja Loka, župnijsko cerkev Dovje in župnijo Dovje. V Dovjem je bilo tudi nekaj kovačij (hamerschmid). Kmete je delil na posestnike hub ali celih kmetij in manjših. Nekateri označuje zgolj kot podložnike. Posebej omenja tudi gostače (inwohner). Navaja tudi različno služinčad (dienstmenschen, dienstbothen, dienstknecht), berače (betler). Posebno mu pri srcu stari gospodari in stare gospodinj, katerih obstoj posebej omenja.

Sponzor Borut Prah

Arhiv ljubljanske nadškofije (NŠAL) ima poleg že naštetih župnijskih prepisov v hrambi še 50 (ob izidu te knjige, to je leta 2016) neprepisanih izvirnih popisov prebivalstva iz leta 1754. Z območja današnje ljubljanske škofije jih je trinajst: Dob, Ig, Hotedršica, Krašnja, Ljubljana, Ljubljana - stolni vikariat, Logatec, Motnik, Polhov Gradec, Rovte, Svibno, Šentjernej, Vrhnik. Z območja štajerskega vikariata ljubljanske škofije jih je sedemnajst: Bizeljsko, Gornji Grad, Griže, Ljubno, Luče, Mozirje, Pilštajn, Planina pri Sevnici, Podčetrtek, Podsreda, Solčava, Sv. Jurij pod Taborom, Sv. Pavel pri Preboldu, Sv. Peter pod Svetimi gorami, Škalce, Trbovlje, Žusem. Z območja koroškega vikariata ljubljanske škofije jih je deset: Črna na Koroškem, Rečica ob Savinji, Slovenj Gradec,

Arhivar Tone Krampač

Stari trg pri Slovenj Gradcu, Sv. Danijel v Razborju, Sv. Ilj pri Velenju, Sv. Martin pri Saleku, Sentilj pod Turjakom, Šentjanž na Vinski Gori, Šoštanj. Z območja današnje koprške škofije je eden: Godovič. Z območja današnje Avstrije jih je devet: Bela Peč, Dvor, Lipa, Pliberk, Skočidol, Sv. Nikolaj pri Beljaku, Šentrupert pri Beljaku, Šmihel pod Pliberkom, Vogrče. Kot je v knjigi zapisal dr. Lovro Šturm, naj bo to vzpodbuda za nadaljnja prizadevanja za transkripcijo izvirnih popisnih listin.

Dolgotrajno in zahtevno delo za izdajo te knjige ne bi bilo izvedljivo brez zasebnih sponzorjev. Začetni zagon je zagotovilo Društvo za trajne človekove vrednote Perennia, glavni sponzoriranje je nato prevzela Fundacija Bojana in Vide Ribnikar iz Kalifornije. Njen pobudnik in skrbnik, ameriški Slovenec Borut Prah, je spremljal delo in se veselil izida v knjižni obliki. Borut Prah, ki je bil rojen leta 1935 v družini uspešnega kranjskega predvojnega podjetnika in trgovca Adolfa Praha, poročenega z Mileno Crobath, je po diplomski področja računalništva in informatike v Franciji svojo poslovno pot nadaljeval v ZDA v Silicijevi dolini pri podjetju IBM. Slovenijo je obiskoval redno in pogosto, veselil se je njene osamosvojitve in spremljal njeno pot v smeri svobodne demokratične družbe. Svojo življenjsko pot je sklenil leta 2015. Izida pričujoče knjige ni dočakal, zato pa mu bo v zahvalo in trajen spomin za njegovo vztrajno dolgotrajno skrb in prizadevanje za vse dobro na Slovenskem. ✕